

The Elements of Critical Thinking in Bektashi Anecdotes

Erol Aksoy^{1,a,*}

¹ Department of Turkish and Social Sciences Education, Faculty of Education, Erciyes University, Kayseri, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 23/08/2023

Accepted: 03/11/2023

ABSTRACT

In recent years, many of the critics made on our education system focus on the students' inability to come up with original ideas, the fact that they only memorize the information they want to be taught as it is, inability to make inferences from the information they have obtained, and inability to express themselves comfortably in front of a community. At this point, it is important for students to learn and develop their metacognitive thinking skills. It has been concluded by the studies conducted on the critical thinking skill among these skills that individuals who can think critically have high self-confidence and have courage to express their thoughts, can come up with extraordinary and original ideas, can make connections between information, produce alternative views with this information, offer solutions and show intellectual development. It is seen that these results mostly are in line with the results of the studies on humour genre's critical thinking aspect. In these studies, it is noteworthy that the researchers agreed that the most important features of the anecdote are that it is funny and that it makes people think about the main event and conflict it tells. These cases point to important premise parts about the use of humour in teaching critical thinking skills. In this sense in this study, in order to raise the type of student expected from our education system, answers were sought to the questions of whether the anecdotes told depending on the Bektashi type have an effect on critical thinking skills and whether these anecdotes can be used in teaching students critical thinking skills; it has been concluded in the aforementioned anecdotes that Bektashi anecdotes will contribute to the acquisition of this skill by the students, since Bektashi's unique, free and original thought examples, inquiring perspective, problem-solving skills, self-confidence in expressing feelings and thoughts, and critical thinker characteristics.

Keywords: Bektashi type, critical thinking, anecdote, humour.

Bektaşî Fıkralarında Eleştirel Düşünme Unsurları

ÖZ

Son yıllarda eğitim sistemimiz üzerine yapılan eleştirilerin pek çoğu öğrencilerin özgün düşünceler ortaya koyamamaları, kendilerine öğretilmek istenen bilgileri olduğu gibi alarak sadece ezberlemeleri, elde ettikleri bilgilerden çıkarımda bulunamamaları ve kendilerini topluluk önünde rahatça ifade edememeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu noktada öğrencilerin üst bilişsel düşünme becerilerini öğrenmeleri ve geliştirmeleri önem arz etmektedir. İşte bu düşünme becerilerinden eleştirel düşünme üzerine yapılmış olan çalışmalarda eleştirel düşünebilen bireylerin özgüvenlerinin yüksek olduğu ve düşüncelerini açıklama cesareti gösterdikleri, sıra dışı ve özgün fikirler ortaya koyabildikleri, bilgiler arasında bağ kurabildikleri, bu bilgilerle alternatif görüşler üretip çözüm önerileri sunabildikleri ve entelektüel gelişim gösterdikleri gibi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu sonuçların genel anlamda fıkra türünün eleştirel düşünme boyutu üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmalarda araştırmacıların, fıkranın en önemli özelliklerinin güldürücü olması ve güldürürken de insanları anlattığı temel olay ve çatışma üzerine düşündürmesi konusunda hemfikir olduğu dikkati çekmektedir. Bu hususlara fıkra türünün eleştirel düşünme becerisinin öğretiminde kullanılması konusunda önemli dayanak noktalarına işaret etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada eğitim sistemimizden beklenen öğrenci tipini yetiştirebilmek amacıyla "Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkraların eleştirel düşünme becerisine etkisi var mıdır" ve "Öğrencilere eleştirel düşünme becerisini öğretmede bu fıkralar kullanılabilir mi?" sorularına cevaplar aranmış; bahsi geçen fıkralarda Bektaşî'nin herkesten farklı, özgür ve özgün düşünce örnekleri, sorgulayıcı bakış açısı, problem çözme becerisi, duygu ve düşüncelerini ifade etmekteki özgüveni ile eleştirel düşünür kimliğinin özelliklerini sergilemesi nedeniyle Bektaşî fıkralarının öğrencilere bu becerinin kazandırılması konusunda katkı sunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî tipi, eleştirel düşünme, fıkra, mizah.

Süreç

Geliş: 23/08/2023

Kabul: 03/11/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a erol@erciyes.edu.tr

^{id} <https://orcid.org/0000-0003-2553-4052>

How to Cite: Aksoy, E, (2023) The Elements of Critical Thinking in Bektashi Anecdotes, *CUJOSS*, 47(2): 177-185

Giriş

Toplumsal yaşamın pek çok alanında son yıllarda yaşanan hızlı değişimler, hâliyle bu değişimlere uygun insan tipinin yetiştirilmesini de zorunlu kılmıştır. Geçmiş dönemlerdeki gibi bilgi depolamanın günümüz eğitim anlayışında yerinin olmadığı açıktır. Çünkü ezbere dayalı eğitim anlayışı ile yetiştirilen bireyler hem yeni şartlara ayak uyduramadıkları için zamanın gerisinde kalmakta hem de var olan potansiyellerini açığa çıkaramadıkları için toplumsal gelişmeye ve ilerlemeye katkıları yeterli ve istenilen düzeyde olmamaktadır. Artık eğitim sistemimizden öğrencilerimizin araştırmacı ve sorgulayıcı kimlik kazanmaları, olaylara ve olgulara eleştirel gözle bakmaları, yenilikçi ve gelişime açık olmaları, potansiyellerini açığa çıkararak aktif konuma yükselmeleri beklenmektedir. Yapılan araştırmalarda bu beklentilerin gerçekleşebilmesi için eğitim paydaşlarının, öğrencilere eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması, çoğulcu, demokratik ve özgür öğrenme ortamlarının oluşturulması, farklı kişilik özelliklerini yansıtabilecekleri, yaşanan sorunlar karşısında fikir ve çözüm önerileri sunabilecekleri fırsatlar tanınması gibi konularda hemfikir olduğu görülmektedir (Kesik ve Bayram, 2015; Yeşil ve Şahan, 2015; Balcı ve Kocabaş, 2020). Bu nedendir ki, özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programlarında eleştirel düşünme becerisi ve öğretimi üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda da yer alan eleştirel okuma, eleştirel konuşma, eleştirel dinleme ve eleştirel yazma becerileriyle ilgili kazanımların gerçekleşmesi ve geliştirilmesi ancak eleştirel düşünmenin öğretilmesiyle mümkün görünmektedir.

İşte bu doğrultuda araştırmamızın temel amacı, öğrencilere eleştirel düşünme becerisinin öğretilmesinde Bektaşî fıkralarının kullanılıp kullanılmayacağına belirlenmesidir. Bu amaçla çalışmamızda "Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarda eleştirel düşünme unsurları var mıdır?" ve "Bu fıkralar okullarda eleştirel düşünme becerisinin öğretilmesinde kullanılabilir mi?" sorularına cevaplar aranmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinin kullanıldığı bu çalışmada *Bektaşî Fıkraları* (Şakir, 1943), *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları* (Yıldırım, 1999), *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik VI. C.* (Dedebaba, 2003), *Alevî-Bektaşîlerde Mizah* (Zelyut, 2016), *Yayınlanmamış Bektaşî Fıkraları ve Bektaşî Fıkralarında İrfan* (Gümüsoğlu ve Cilga, 2019) adlı eserlerdeki fıkralar ile çeşitli internet sitelerindeki Bektaşî fıkraları incelenmiş ve bu fıkralar Vincent Ryan Ruggiero'nun *Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber* (Ruggiero, 2020) adlı çalışmasında ortaya koyduğu eleştirel düşünen bireylerin özelliklerine göre okunup betimsel analize tabi tutularak tasnif edilmiştir. Ruggiero'ya göre eleştirel düşünebilen bireylerin özellikleri şu şekildedir: Kendilerinin olumlu ve eksik yönlerini bilirler, bu konuda kendilerine karşı dürüsttürler. Zorluklardan ya da sorunları çözmeye çalışmaktan kaçmazlar. Meraklı ve sabırlı bir şekilde karşılarındaki insanları ya da sorunları anlamaya çaba gösterirler.

Yargıya varmak için kanıt ararlar. Vardıkları yargının elde ettikleri yeni kanıtlarla hatalı olduğunu gördüklerinde yargılarını gözden geçirerek değiştirirler. Başka insanların görüş ve düşüncelerine saygı gösterip değer verirler. Uç noktadaki fikir ve görüşlerin nadiren doğru olduğunu bilirler. Bu nedenle bu görüş ve düşüncelere karşı tarafsız olmaya dikkat ederler. Bir eyleme kalkışmadan önce duygularını kontrol edip düşünerek hareket etmeyi başarabilirler (2020: 55).

Literatür incelendiğinde genelde fıkra türünün özelde de Bektaşî fıkralarının eğitimsel özelliklerinin incelendiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Fıkra türünün Türkçe dersiyle ilişkisi bağlamında Baki ve Karakuş'un fıkraların Türkçe dersinde kaynak metin olarak kullanılması durumunu araştırdıkları çalışmalarına değinmek yerinde olacaktır. Bahsi geçen çalışmada 2012-2013 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarına ait ortaokul Türkçe ders kitapları taranmış ve bu kitaplarda fıkra türüne yeterince yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır (Baki ve Karakuş, 2014). Fıkra-eğitim eksenli çalışmalara bakıldığında ise daha çok Nasrettin Hoca ile ilgili çalışmalar dikkati çekmektedir. Bu anlamda Dellal ve Yurtseven tarafından Nasrettin Hoca ile Alman fıkra tipi Till Eulenspiegel'e bağlı olarak anlatılan fıkralarda eleştirel düşünme işlevinin incelendiği (Dellal ve Yurtseven, 2017), Temizkan'ın ise yaratıcı düşünceyi geliştirmesi bakımından Nasrettin Hoca fıkralarını ele aldığı görülmektedir (Temizkan, 2011). Bunların yanında Nasrettin Hoca fıkralarının değerler eğitimi açısından incelendiği (Batur vd., 2012), eğitsel iletiler yönünden değerlendirildiği (Arıcı, 2018) ya da Türkçe ders kitaplarında yer alması durumunun araştırıldığı (Ulutaş ve Kara, 2017) çalışmalar da dikkati çekmektedir.

Özelde Bektaşî fıkralarının eğitimsel yönüyle ilgili yapılan çalışmalar da vardır. Güven tarafından yapılan çalışmada Bektaşî fıkraları düşünme türlerinden yaratıcı düşünme becerisi açısından ele alınmış, bu fıkraların yaratıcı düşünme noktasında Türkçe derslerinde nasıl kullanılabileceğine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur (Güven, 2014). Bu minvaldeki bir diğer çalışmada ise Türkçe Dersi Öğretim Programındaki temalara bağlı olarak ortaokul Türkçe ders kitaplarında Bektaşî edebiyatından nasıl yararlanılabileceği araştırılmış ve metin seçimi konusunda Bektaşî edebiyatından geniş bir şekilde yararlanılabileceği sonucuna varılmıştır (Sevim, 2014). Yalçinkaya ise Bektaşî fıkralarının değerler eğitimi açısından önemi üzerinde durarak bu değerlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki yerini ortaya koymuştur (Yalçinkaya, 2015). Bektaşî fıkraları üzerine yapılan bir başka çalışmada ise Bektaşî fıkraları değerler eğitimi ve söz varlığı açılarından incelenmiştir (Duman, 2019). Görüldüğü gibi Bektaşî fıkralarında eleştirel düşünme unsurları ya da eleştirel düşünme becerisinin öğretiminde Bektaşî fıkralarının kullanılıp kullanılmayacağına araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan çalışmamızın özgün olduğu ve alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bektaşî fıkralarının eleştirel düşünme becerisi üzerine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada öncelikle düşünme ve eleştirel düşünme kavramları ile bu kavramlar arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından fıkra türü ve fıkranın eleştirel yönü üzerinde açıklama ve değerlendirmelerde bulunulacak sonrasında da Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarda tespit edilen eleştirel düşünme unsurlarına işaret edilip bunların Türkçe derslerinde nasıl kullanılması gerektiğine dair yorumlarda bulunulacaktır.

Düşünme ve Eleştirel Düşünme İlişkisi

İnsanın anne rahminde başlayan ve tüm hayatına yön veren psikolojik, fizyolojik ve biyolojik reaksiyonların bir arada gerçekleştiği nörolojik bir eylem (Parlette ve Rae, 1993'ten Akt. Özen, 2017: 5) olan düşünme, Türkçe Sözlükte "1. Düşünmek işi, tefekkür. 2. Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu. 3. Karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi." (Türkçe Sözlük, 2005: 592) olarak tanımlanır. Özden ise düşünmeyi; gözlem, tecrübe, sezgi gibi pek çok kanalla elde edilen bilginin kavram hâline getirilmesi, uygulanması, çözümlenerek değerlendirilmesi ve son olarak da disipline edilmesi olarak görür (2003: 79). Bu tanımlardan yola çıkarak düşünmeyi bilgiyi anlama, kategorize etme, işleme ve yeniden üretme süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Düşünme bir anlamda zihinsel işlemlerin temeli olarak da görülebilir. İnsanı evrendeki diğer varlıklardan ayıran temel özellik, düşünebilmesidir. İnsana özgü bir eylem olan düşünme, insanın kendi hayat kalitesinin yükseltilmesi ve gelişimi için de gereklidir. Bu noktada düşünme ile merak duygusu arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bu nedenle insanoğlu ilk çağlardan beri kendi dışındaki dünyayı ve nesnelere anlama ve kavrama merakıyla düşünme gücünü kullanmıştır. İnsanoğlu böylece keşfetmeyi öğrenmiş ve aynı zamanda yaşadığı sorunları zihnindeki doğru ile yanlış ayırarak düşüncenin gücüyle aşmıştır. Bu durum bir yandan insanın yaratıcılık vasfını da belirgin hâle getirmiştir. İnsanoğlunun düşünmeyi durdurabilmesi mümkün değildir. Yaşam devam ettikçe düşünme eylemi de devam edecektir. İnsanın doğumundan itibaren düşünce gelişimi ve yavaş yavaş düşünmeyi öğrenmesi kendi öz düşüncelerini oluşturmasına olanak sağlar. Bu da insanın özgürleşmesi ve kendi benini inşa etmesi demektir. Böylece hayatta var olan insan, zaman içinde doğru düşünme yollarını da öğrenecektir. "Doğru düşünmek sorunu anlamayı, uygun bilgilerin neler olduğunu ayırt edebilmeyi, bu bilgilere nasıl ulaşılacağını bilmeyi ve bu bilgilere ulaşmayı, edinilen bilgileri doğru bir şekilde değerlendirebilmeyi, uygun ve doğru sonuçlara ulaşmayı ve bazen de bu ulaşılan sonuçları uygulayabilmeyi içermektedir." (Bacanlı, 2012: 30). Yani doğru düşünebilen insan artık bir anlamda sorunları çözerek bireysel ve toplumsal anlamda üretici konumuna geçen insandır. Modern dünyanın gereksinimleri içerisinde bireylerin artık hem yaratıcılık yönlerinin güçlü olması hem de problem çözme becerisine sahip olmaları

beklenmektedir. Bu özelliklerin kazanılması ise bireylerin düşünmenin farklı boyutlarıyla donanımlı olmalarıyla ilgilidir. İşte tam da bu nedenle okullarda öğrencilere yaratıcı, yansıtıcı ve eleştirel düşünme (Ruggiero, 2020: 52) gibi farklı boyutlarla düşünme becerileri kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu noktada öncelikle araştırmamızın önemli bir tarafını teşkil eden eleştiri ve eleştirel düşünme kavramlarına değinmek yerinde olacaktır.

Eleştirme, Türkçe Sözlük'te bir düşüncenin veya bir yargının incelenerek onun ne derece doğru ya da yanlış olduğunu ortaya çıkarmak, tenkit etmek olarak tanımlanır (2005: 626). Eleştirel düşünme ise olaylara ya da fikirlere temelinde kuşkunun olduğu sorgulayıcı bir yaklaşım ile bakmak, onlar hakkında yorum yapmak ve karar vermektir (Karadüz, 2010: 1566). Bu düşünme şekli, bir yandan insanı bilgiye kolayca ulaştırırken bir yandan da insanın karşılaştığı sorunları zorlanmadan aşmasını sağlayan beceriler bütünüdür (Semerci, 2003: 65). Dolayısıyla eleştirel düşünme, karşısına çıkan binlerce fikir arasında ne yapacağını bilemeyen insanoğlunun yolunu aydınlatan bir ışık gibidir. Kısaca eleştirel düşünme, hüküm vermek için şüphe ve sorgulama gibi zihinsel süreçleri kullanan, akli ve mantığı ön planda tutan düşünme şekli olarak tanımlanabilir. Eleştirel düşünme becerisine sahip olan bireylerin meraklı, bilgiyi sorgulayan, şüpheli, araştırmacı, özgüven sahibi, tartışmacı, çözüm üretici, önyargısız, risk alabilen ve açık görüşlü olmaları beklenmektedir.

İnsanların büyüdükçe çevrelerinden öğrendikleri önyargılı ve kalıp düşünceleri onların dünyaya bakış açılarını, insanları ve olayları değerlendirme şekillerini, diğer insanlarla olan ilişkilerini ve davranışlarını etkilemektedir. Bu doğrultuda başkalarının düşüncelerini mutlak doğru kabul eden bireylerin kendilerini ya da dâhil oldukları milletleri veya insanlığı geliştirebilmesi pek mümkün değildir. Ayrıca bir robot misali düşünecekleri, inanacakları, alacakları kararları ya da gülecekleri olay ve olguları kendilerine dikte edilen ve buna bağımlı olan, bu emirleri sorgulamadan, eleştirel düşünme süzgecinden geçirmeden kabul eden bireylerin kişisel, toplumsal veya evrensel manada değişim ve gelişimleri anlamaları beklenemez (Şahin ve Tunca, 2015: 192). Dolayısıyla eleştirel düşünce, kalıpları yıkmakta, özgünlüğe ve özgürlüğe kapı aralamakta; yaratıcı düşüncenin ortaya çıkmasını da olumlu yönde etkileyerek etkin, üretken ve sorunlar karşısında çözümleyici sonuçlara ulaşmasını sağlamaktadır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren dünyada başlayan paradigmatik değişimler bu yüzyılın ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip insan profilinin ortaya çıkartılması için eğitim sistemini değiştirmeye zorlamaktadır (Özden, 2005: 13). Bu nedenle bütün dünyadaki eğitim sistemlerinin ihtiyaç duyulan bu insan tipinin yetiştirilebilmesi için değişmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Bu yüzyılda artık bilgiyi doğrudan ezberleyen öğrenci modelinden bilgiyi yorumlayabilen, analiz ve sentez yaparak çıkarımlarda bulunabilen öğrenci modeline geçiş olmuştur. Bu nedenle eleştirel düşünebilme becerisi kazanmış öğrenciler

yetiştirme amacı, eğitimin temel konularından biri durumuna gelmiştir. Bu becerinin kazandırılabilmesi için de öncelikle eleştiri kültürünün yerleştiği sınıf ve okul ortamları ile eleştirel düşünme becerisine sahip eğitimcilerle ihtiyaç vardır. Zira birçok eğitim kademesinde ders içerikleri ancak düşünülerek öğrenilebilmektedir. Düşünmenin önünün kesildiği durumlarda öğrenciler kendilerine verilmek istenen bilgileri ezberleme yoluna gitmektedirler (Paul ve Elder, 2002'den Akt. Karadüz, 2010: 1572). Eleştirel ve demokratik sınıf ortamlarında öğrenciler kendilerini özgür hissetmekte bu sayede sorunlar karşısında yorum yapma ve çözüm üretme becerilerini rahatlıkla sergileyebilmektedirler (Alkaya, 2006; Atalay, 2014). Eğitim sisteminden beklenen, öğrencilerin sahip oldukları, gelişime açık yönlerini geliştirmelerine olanak tanınmasıdır. Aksi takdirde öğrencilerde var olan potansiyel değer ve beceriler kaybolup gitmeye mahkûmdur. Bu nedenle eğitim sistemleri öğrencilerin bu değere çevrilebilir özelliklerini ortaya çıkarmak için eleştirel ya da yaratıcı düşünme gibi becerileri kazandıracak biçimde düzenlenmelidir (Özden, 2003: 137). Bu bağlamda bir yönünü mizahın oluşturduğu fıkra türü ile eleştirel düşünme becerisi arasındaki ilişkinin eğitimcilerle bu becerileri kazandırma konusunda yeni kapılar araladığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde fıkra ile bu türün doğal bileşeni olan eleştiri kavramları arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Fıkra Türü ve Fıkranın Eleştirel Boyutu

Divanü Lugâti't-Türk'te "küğ" kelimesiyle karşılanan fıkra "*Her yıl, her şehirde, halk arasında dilden dile dolaşan güldürücü şeyin adı*" olarak tanımlanmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 401). Temelinde az ya da çok nükte, mizah ve eleştiri bulunan kısa ve mensur anlatımlar (Elçin, 1993: 566) olan fıkralar tasvir biçimi, diyalog çatısı, hedef belirlemesi ve küçük hacimli yapısı ile diğer türlerden ayrılmaktadır (Yıldırım, 1998: 221). Fıkra kelimesi yerine hikâye, kıssa, nükte, mizah ve lâtife kelimelerinin de kullanıldığı olmuştur (Güzel ve Torun, 2014: 436).

Fıkralar halkın inanışları, beğenmeleri, mizah anlayışı, düşünme şekli vs. bakımlarından ortak bir yapının ürünü oldukları için aynı zamanda toplumsal değerlerle şekillenen kültürün de bir yansımasıdır. Bu nedenle kültürel aktarım bakımından fıkraların önemli bir görev ifa ettiği belirtilmelidir.

Fıkralar daha çok insanların sohbetleri sırasında yeri gelince ve örnek vermek gerektiğinde anlatılmaktadır (Görkem, 2006: 154). Fıkraların en önemli özelliklerinden biri kısa ve yoğun bir anlatıma sahip olmasıdır. Bu kısa ve yoğun yapı içerisinde olaylara zekice bir yaklaşım, hazır cevaplılık ve söz incisi niteliğinde ince anlam ifadeleri görülmektedir. Böylece fıkralar, okuyanları ve dinleyenleri hem eğlendirmekte hem de onların sezgi güçlerini harekete geçirerek düşündürmekte (Güleryüz, 2003: 166), bir yandan da doğrudan dile getirilemeyecek hususların yumuşatılarak ima edilmesini sağlamaktadır (Görkem, 2017: 74).

Dursun Yıldırım, fıkra türünün "*sosyal tenkit silâhi görevi*" gördüğünü ve son derece geniş bir dinleyici ve okuyucu çevresinde varlığını devam ettirmesinin de onun bu tenkit görevi ile ilgili olduğunu belirtir (1998: 227-233). Şahin'e göre halkbilimi ürünleri sosyal kurumları inşa ederken aynı zamanda bu kurumların yaşama prensiplerini de oluşturmaktadır. Böylelikle toplumsal yaşam içerisinde düzen kurulmakta ve devam etmektedir. İşte fıkralar da sosyal hayattaki bozulan bir yanı eleştirerek düzeltmeye çalışmaktadır. Böylelikle fıkralar, bu özellikleriyle sosyal düzenin kurulmasında ve devam etmesinde aktif bir şekilde rol alır (Şahin, 2018: 188). Yıldırım'a göre fıkraların dikkat çekici yanlarından biri de anlatı içerisinde eleştiri görevini üzerine alan fıkra tiplerinin olmasıdır. Fıkra tipi, bir halkın kendisini temsil etme gücünü verdiği ana tiptir (1999: 9-18). Fıkralarda yoğun ve derin bir anlam içinde mizah ve ironi iç içe geçmiş vaziyettedir. Fıkra tipinin bu girift yapı içerisinde kelime oyunları ile hazırcevap bir şekilde ve ironi dilini kullanarak sahneye çıkması onun belirgin özellikleri olarak dikkati çeker (Şenocak ve Alsaç, 2020: 133).

Tural'a göre gülme ve düşünme eylemleri iç içe geçmiş bir yapı arz etmektedir. Güldürürken düşündürme özelliği ile düşünme becerisi ön plana çıkarılmaktadır (1993: 119-122). Bu nedenle fıkraların düşünme becerisine etkisi tartışılmazdır. Bu bağlamda fıkraların yukarıda belirtilen eğlendirme ve güldürme işlevinin yanında eğiticilik işlevlerinin de olduğunu belirtmekte yarar vardır. Morreall'a göre fıkranın temel dinamiği olan mizah, bireylerin hayal gücü ve yaratıcılıklarını desteklemesinin yanında onların bakış açılarını önemli derecede esnek hâle getirmektedir. Bu esnekliğin de bütün eğitim dalları için önemli ve değerli olduğunun altı çizilmelidir (1997: 138).

Fıkra tiplerinin yaşanılan sorunlar karşısındaki mücadeleci tavırları, bu sorunları çözmek için farklı yollar denemeleri o fıkrayı okuyan ya da dinleyenlerde de olumlu etkiler bırakmaktadır. Ayrıca fıkralarda karşılaşılan sorunlara sıra dışı çözümler bulunması, önerilmesi, farklı yaklaşımlar sergilenmesi hem yaratıcı hem de eleştirel düşünme becerisinin gelişimine katkı sunmaktadır (Temizkan, 2011: 202-211). Eleştirel düşüncenin gelişip serpilebilmesi için hoşgörü ortamına ihtiyaç vardır. Özdemir, mizahın, eleştirel düşünce ve onunla bağlantılı olan yaratıcı düşünceyi doğuran ve bunları geliştiren hoşgörü ortamını sağladığını düşünmektedir. Eleştirel bakış, yaratıcılığı, kurgulamayı ve akıl yürütmeyi doğurmaktadır. Dünyaca ünlü fıkra tipleri, halkın eleştirel düşüncesinin sembolü konumundadır ve yeni nesiller fıkra sayesinde mizahın hoşgörü ortamında eleştirel düşünceyi ve işleyişini öğrenmektedir. Mizahın yerleşmediği ve gelişmediği toplumlarda ise ne eleştirel düşünce ne de yaratıcı düşünce yeşermektedir. Buradan mizahın eleştirel düşüncenin, eleştirel düşüncenin de mizahın varlık sebebi olduğu ve bu iki kavramın birbirlerini beslediği görülmektedir (2010: 28-30). Bektaş fıkralarında da aynı durumların varlığı söz konusudur. Türk halkının engin hoşgörü ikliminde vücuda gelen Bektaş fıkralarında

eleştirel düşünmenin pek çok örneğini Bektaşî tipi merkezinde görmek mümkündür. İşte bu noktada Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarla eleştirel düşünme ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Bektaşî Fıkraları ve Eleştirel Düşünme

Bektaşî tipi, dinî inanç ve karakteri ile dünya görüşü bakımından bazı Müslümanlardan farklı bir zihniyet ve davranışı temsil eden fıkra tipidir. Bektaşî fıkrası da Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkraya verilen addir. Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarda olayların gerçekten Bektaşî'nin başından geçip geçmediğini bilmek ve tespit etmek mümkün değildir. Belki başka bir kimseye ya da fıkra tipine bağlı olarak anlatılan olaylar zaman içerisinde Bektaşî tipine mal edilerek anlatılmaya başlanmıştır. Böylece sarayın bozuk idaresi, dinî ve içtimai hayattaki bozukluklar ve aksaklıklar ile beşerî kusur ve eksiklikleri eleştirme görevi Bektaşî fıkra tipine yüklenmiştir (Yıldırım, 1999: 29-38). Bu doğrultuda bir fıkra tipinde görülen pek çok kişilik özelliğinin o tipin temsil ettiği topluluğun sosyo-kültürel yapısı ve o tipin ortaya çıktığı dönemin politik görüntüsüyle yakından ilişkisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz. İşte Bektaşî de toplum içerisindeki farklı kimliklerin sözcülüğünü yaparak ortak şahsiyeti temsil etme yeteneği kazanan fıkra tiplerinden biridir (Gülüm, 2016: 131). Bektaşî fıkralarında bir iğnelemenin varlığı söz konusudur ve bu iğneleme mizaha, alaya, eleştiri ve kıvrak zekâyâ dayanmaktadır. Bu fıkraların pek çoğu yobazlığı ve kaba sofuluğu hicvetmektedir (Yazıcı, 2013: 281; Şakir, 1943: 8). Bundan dolayıdır ki, Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarla eleştirel düşünce arasında bir ilişkinin varlığı dikkat çekici olarak görülmektedir. Bu durumun Bektaşî'nin özgür ve açık fikirli olmasından ileri geldiği söylenebilir.

Çalışmamızın bu kısmında incelenen Bektaşî fıkralarında elde edilen eleştirel düşünme ile ilgili bulgulara yer verilecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi *Bektaşî fıkraları, Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik VI. C., Alevî-Bektaşîlerde Mizah, Yayınlanmamış Bektaşî Fıkraları ve Bektaşî Fıkralarında İrfan* adlı eserlerdeki fıkralar ile çeşitli internet sayfalarında yer alan Bektaşî fıkraları, Vincent Ryan Ruggiero'nun *Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber* adlı çalışmasında ortaya koyduğu eleştirel düşünen bireylerin özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Buna göre aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Eleştirel düşünen bireylerin özelliklerinden biri diğer insanların fikirlerine karşı ilgili olmalarıdır. Bu bireyler, karşı fikir ne olursa olsun onları dikkatli bir şekilde okumaya ve dinlemeye isteklidirler (Ruggiero, 2020: 55). Dolayısıyla peşinen kabul etme ya da reddetme yaklaşımı eleştirel düşünen birey için geçerli değildir. "Buna Nasıl Dilin Varıyor da Haram Diyorsun" başlıklı fıkroda Bektaşî'nin kendisini eleştiren kişiyi ilgili ve sakin bir şekilde dinlediği ve yaratıcı fikir ve açıklamalarla karşı tezi çürütmeye çalıştığı görülmektedir:

"Ham sofular sâde ipekten dokunmuş kumaşla yapılan elbiseleri giymezlerdi. Böyle kumaşları haram telâkki

ederler. İpekle iplik karışık kumaşları da kullanmakta hiç beis görmezlerdi.

Bir gün Bektaşî'nin biri bir su başına gitti. Orada sırtını ağaca verip kendi kendine demlenirken yanına bir ham sofı yaklaştı:

- *Be adam!... Bu yaşa gelmişsin, artık tâat ve ibadet ile vakit geçirmen icab ederken daha hâlâ haram işlersin. Bâri şu sakalından utan, diye bağırıldı.*

Bektaşî bu şiddetle taarruza hiç aldırmadı. Büyük bir sükûnetle konuşmaya başladı:

- *Kuzum hoca, haram olan nedir?*
- *Ne olacak? İşte şu önündeki zıkkım... Raki.*
- *Eee... Müsaade et de ben de sana bir şey sorayım.*
- *Sor.*
- *İpekli kumaş giymek haram mıdır, değil midir?*
- *Haramdır.*
- *Eee. Şu arkandaki mintan ipekli değil mi?*
- *İpekli ama iplik karışık.*
- *İplik karışırsa haramlığı zail olur mu?*
- *Elbet.*
- *A hocam!... Şu önündeki rakıya baksana! Yarıdan fazla su karışık. Şu hâlde buna nasıl dilin varıyor da haram diyorsun?"* (Yıldırım, 1999: 181-182).

Bu fıkroda sofunun dinî bir argüman üzerinden Bektaşî'yi eleştirdiği, Bektaşî'nin de yine aynı yolla sofunun eleştirisini kendisine yönelttiği görülmektedir. Sofunun tezi, rakının haram olması üzerine Bektaşî'nin tezi ise ipeğin haram olması üzerine temellendirilmiştir. Sofunun, savunduğu dinî kural ve kaideleri kendi çıkarı doğrultusunda yorumlaması Bektaşî'nin tezini ortaya koymasını sağlamıştır. Bektaşî'nin mantık dairesindeki düşünme şekli, sofunun tutarlı olmayan düşüncesini inkâr etmekten ziyade eleştirmesi üzerine bina edilmiştir. Karşı tezi peşinen reddetmeyen Bektaşî'nin sakin ve ilgili bir şekilde sofuyu dinlediği kendi tezine dayanak teşkil eden hususları eleştirel düşünce yoluyla tespit edip kıvrak zekasıyla ortaya koyduğu görülmektedir.

Eleştirel düşünebilen insanlar yargılarını nesnel bir şekilde delillere dayandırır. Delilleri yeterli değilse yargıda bulunmazlar. Yeni delil elde edip vardıkları yargının hatalı olduğu ortaya çıktığında ise yargılarını gözden geçirirler (Ruggiero, 2020: 55). Yani eleştirel düşünce bir anlamda akli kullanmayı öncelemektedir. Bu bağlamda insanın aklını ve zekasını kullanmasını dile getiren Bektaşî fıkralarından biri de "Gözümle Görmeden İnanmam" başlıklı fıkradır:

"Bir mecliste cin ve peri hikâyeleri söyleniyordu. Huzzârdan biri:

- *Ben onları gözümle görmeden inanmam, demekle orada bulunan zürefa-yı Bektaşî'den bir zat:*

O hâlde zât-ı âlinizin akl-ü fikriniz olduğuna da inanmamak lazım gelir. Çünkü onlar da göz ile görünmüyor, diyerek o zatı isnat ve mahcup eder." (Yıldırım, 1999: 221).

Bu fıkroda Bektaşî'nin, insanların delili olmayan varlık, durum ya da olayların açıklanmasında bilimsel olmayan, taraflı ve duygusal yorumlara başvurmalarını eleştirdiği görülmektedir. Burada karşı tezi savunan Bektaşî'nin asıl dikkati çektiği nokta cinlerin ve perilerin varlığı ya da yokluğu değil nesnel olarak delillendirilemeyecek durumlarda yargıda bulunulmasıdır.

Çünkü nesnel düşünmenin en önemli özelliklerinden biri duygu barındıran kişisel yorumlara yer vermemesidir. Fıkradaki tezde ise herkes için geçerli olan genel ilkeler ve kurullarla yargıya varmanın mümkün olmadığı soyut varlık ya da kavramların açıklanmasında kişisel inanç ve değerlere bağlı olarak yorum yapıldığı görülmektedir.

Eleştirel düşünebilen bireyler sorunlardan kaçmaktan ziyade bu sorunları baş edilmesi gereken heyecanlı birer zorluk olarak görürler (Ruggiero, 2020: 55). Ayrıca bu güçlükleri dikkatli ve etraflı bir değerlendirme sürecinden geçirirler. Olayları çok boyutlu olarak değerlendirip sonuçları hakkında farklı yargılara varabilirler. Bu bağlamda aşağıdaki fıkrada Bektaşî'nin yaşanan olayı birden çok açıdan değerlendirip pek çok ihtimalin var olduğu sonucuna ulaşması eleştirel düşünmenin bir etkisi olarak görülebilir:

"Bir Bektaşî, yelken gemisine binip giderken birdenbire fırtına zuhur etmekle gemi dalıp çıkmağa, Bektaşî de fena hâlde korkmağa başlar. Yolculardan biri yanına sokulup 'Dedem! Korkma, Allah kerimdir' deyince Bektaşî:

- *Ben de onun için korkuyorum ya, kemal-i kereminden balıklara ziyafet verebilir! demiş."* (Yıldırım, 1999: 77).

Bu fıkrada kaderci anlayışa bağlı teze karşı Bektaşî'nin oluşturduğu anti tez dikkati çekmektedir. Bektaşî'ye göre muhtemel sonuçları var olan böylesi bir durumda olacakları Allah'a bırakarak bir köşeye çekilmekten ya da belki buna sığınarak sorundan kaçmaktan ziyade gelişebilecek farklı durumları hesap ederek uyanık ve hazırlıklı olmak gereklidir. Bektaşî'nin bu tavrı da eleştirel düşünen bireyin özelliklerine uygun olarak değerlendirilebilir.

Aşağıdaki fıkrada da olaylara eleştirel gözle bakıp dikkatlerin tersinden düşünebilmeye çekildiği görülmektedir:

"Avcı Sultan Mehmet, sabah erkenden, adamlarıyla ava giderken yolda bir Bektaşî dervişine rastlarlar, dervişe selam verir, geçer.

O gün akşama kadar bir tek av vuramazlar. Padişah kızgınlığından yerinde duramaz.

-Sabahleyin ilk kez o dervişe rastladık. O adam çok uğursuz biri imiş, bulun onu getirin, diye emir verir.

Derviş apar topar huzura getirirler. Padişah:

- *Sabah sana rastladım, bir tek kuş ya da sair canlı avlayamadım. Ne kadar uğursuz adammışsın? Vurun şunun kellesini... deyince erenler şöyle söyler:*
- *Padişahım siz, senin yüzünden avdan oldum diyorsunuz. Bu fakir de sabahleyin ilk defa size rastladım, bu yüzden hayatımdan oluyorum. Acaba hangimiz daha uğursuz? der. Padişah bir duraklar, düşünür, emrini geri alır ve dervişin gönlünü ederek dergâhına yollar."* (Dedebaba, 2003: 390).

Bu fıkrada Bektaşî, sonucu hayatına mal olacak kadar önemli bir sorundan kaçmaktan ziyade bu sorunu dikkatli bir şekilde çözümlenmektedir. Yaşanan olayı karşılaştırmalı bir değerlendirme sürecine tabi tutmakta ve padişahı, olayın sonuçları açısından çok yönlü düşünebilmeye sevk edebilmektedir.

Eleştirel düşünen bireylerin bir başka belirgin özelliği duyguları tarafından kontrol edilmek yerine, onları dizginleyip kontrol etmeleri ve eylemden önce düşünmeyi alışkanlık hâline getirmeleridir (Ruggiero, 2020: 55). Buna güzel bir örnek *"Her Şey Allah'tan"* başlıklı fıkradır. Burada Bektaşî'nin hislerine hâkim olduğu ve olayı soğukkanlılıkla değerlendirdiği görülmektedir:

"Bektaşî'nin biri her gün kasabada 'Her şey Allah'tan', 'Her şey Allah'tan' diye mırıldanarak dolaşır dururmuş. Bir gün kasabanın serseri delikanlılarından biri, yine böyle mırıldanarak dolaşmakta olan Bektaşî'ye arkasından sessizce yaklaşmış, ensesine okkalı bir şaplak atmış. Canı fena halde yanan Bektaşî'nin pür hiddet dönüp kendisine ters ters baktığını görünce;

-Öyle ne bakıyorsun baba erenler demiş, hani her şey Allah'tandı.

-Tabii demiş Bektaşî, her şey Allah'tan da ben hangi deyyusu aracı ettiğine bakıyorum."(https://www.hacibektas.com/index.php?id=bektasi_fikralari Erişim tarihi 17.11.2021).

Yaşanılan olaylara karşı hissedilen özellikle kaygı, korku ve gerginlik gibi duyguların etkisi altında verilen kararlar kişilerin daha sonraki hayatlarını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle harekete geçmeden önce olaya geniş bir açıdan bakılması, resmin pek çok yönden görülmeye çalışılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Yukarıdaki fıkra da Bektaşî'nin yaşadığı olumsuz duyguların tesiri altında kalmadan eleştirel düşünme sürecini işletmesine bir örnek teşkil etmektedir.

Eleştirel düşünen bireyler kendilerine karşı dürüsttüler. Bilmediklerini kabul ederler. Kendi sınırlarını tanıyarak hataları hakkında dikkatli olurlar (Ruggiero, 2020: 55). Fıkralar incelendiğinde Bektaşî'nin kendini özdenetim mekanizmasıyla kontrol altında tutarak hata yapmamaya dikkat ettiği görülmektedir. *"Her Vakit Onu Göreyim Diye"* başlıklı fıkra eleştirel düşünen bireyin bu özelliğine işaret etmektedir:

"Bir Bektaşî şeyhi gayet ak olan sakalını pek uzun bırakır, kestirmez imiş. Bir gün ahbabları:

- *Baba efendi, ne için sakalınızı bu kadar bırakıyorsunuz? diye sorduklarında baba:*
- *Her vakit sakalımın aklandığını göreyim de ihtiyarlığım ve ak sakalıma layık olmayan hareketlerde bulunmayayım, cevabını verir."* (Yıldırım, 1999: 194).

Eleştirel düşünen bireyler aşırı görüşlerin nadiren doğru olduklarının farkında olarak onlardan sakınırlar, dengeli ve tutarlı bir görüş benimserler (Ruggiero, 2020: 55). Aşağıdaki fıkra bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir:

"Nasıl kuşmuş O?

Ramazanda bir vaiz, cennette herhangi bir müminin kalbine yiyecek, içecek ve giyecekten herhangi bir şey doğarsa, bunun bir anda vücuda gelerek kendisine ihsan olunacağını söylemiş. Sonra, cennetin özelliklerine girerek, orada bir büyük kuş olup ayaklarının yedi kat yerin dibinde, başının yedi kat gökyüzünün daha üstünde, bir kanadının batıda, öteki kanadının doğuda bulunduğunu anlattığı sırada, halk içinden, bunu dinleyen bir Bektaşî ayağa kalkarak seslenmiş:

- *Olmadı hocam, bu kuşun enini boyuna uyduramadın! Yürüt bakalım nereye gidecek? Yoksa bunu macuncu fırlıdağı gibi olduğu yerde mi döndüreceksin!*" (Zelyut, 2016: 76-77).

Yukarıdaki fıkrada Bektaşî'nin algılanan gerçeklik bağlamında, verilen örneği ölçülü ve dengeli bulmadığı bu nedenle de eleştirel düşünce süzgecinden geçirdiği görülmektedir. Fikirlerin, duyguların ve bunların ifade edilmesinin ölçülü ve dengeli olması hem uyumlu kişilik özelliği sergilenmesinde hem diğer insanlarla olan iletişimde hem de anlatılanlara inandırıcılık noktasında önemli bir yeri vardır. Zira uç noktadaki görüşlerin inandırıcılık özelliği zarar görmektedir. İşte Bektaşî de bu nedenle aşırılığın hâkim olduğu örneğe itiraz etmektedir. Bunun yanında bu fıkrada Bektaşî'nin anti tezi oluşturan ve dogmatizmi reddeden eleştirel düşüncesinin fikrayı okuyan ya da dinleyenler için öğretici mesajlar içermesi de dikkati çekmektedir. Yine aynı doğrultudaki eleştirel düşünce örneğine "*Cennetin Kapısı*" başlıklı fıkrada rastlanmaktadır: Bu fıkrada da Bektaşî'nin cami hocasının dengeli ve tutarlı olmayan, uç noktadaki öznel düşüncesine itirazı dikkati çekmektedir:

"Çok şişman, ense göbek yerinde bir cami hocası 'Cennetin kapısı çok dardır... Öyle herkes kolay kolay içeriye geçemez' deyince, Babaerenler:

- *Aman hoca, sakın sen önden gireyim deme. Kapıda kısır kalırsın da Ümmet-i Muhammed dışarıda kala kalır demiş."* (Dedeaba, 2003: 366).

Bu fıkra Bektaşî'nin hem hoşgörülü Tanrı anlayışına zıt tavır takınan hem de Tanrı'nın işine karışan mutaassıp kaba sofunun eleştirisini içermektedir. Bu bakış açısı aynı zamanda kendisini cennetin başköşesinde görüp, kendi gibi inanmayan ve yaşamayanların cennete giremeyeceğini düşünenlere bir cevaptır. Böylece Bektaşî'nin, tutarsız ve dengesiz görüşleriyle Müslümanlığı yalan yanlış yorumlayanlara karşı, eleştirel düşüncenin gücüyle mücadele ettiği görülmektedir.

Bektaşî fıkralarında bu ve buna benzer pek çok eleştirel düşünme örneği görülmektedir. Tekrara düşmemek adına başka örnek vermeye gerek görülmemiştir. Gündoğdu, eleştirel düşünmenin üç zorunlu unsurunun bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar, eleştirel düşünme becerileri, eleştirel düşünme tutum ve eğilimleri ile eleştirel düşünme pratiği ve alışkanlığıdır (2009: 63-64). Bu bağlamda Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan ve yukarıda örnekleri verilen fıkralara bakıldığında Bektaşî tipinin eleştirel düşünme becerisine sahip olduğu, olaylara eleştirel gözle bakma eğiliminde olduğu ve bu düşünme tarzını uyguladığı görülmektedir.

Sonuç

Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programında bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimle birlikte bireyin ve toplumun güncel ihtiyaçları neticesinde artık bilgiyi üreten, ürettiği "*bilgiyi işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki*" bireylerin yetiştirilmesi gerektiğine vurgu

yapılmaktadır. Bu bağlamda mantıklı ve doğru akıl yürütme, problem çözme, sorgulayıcı düşünme gibi pek çok becerinin de kaynağını oluşturan eleştirel düşünme becerisinin eğitimde ne denli önemli bir yerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada Bektaşî tipine bağlı olarak anlatılan fıkralarda karşımıza karşıt iki düşünce çıkarken Bektaşî tipinin eleştirel düşüncenin temsilcisi olduğu ve Bektaşî fıkralarının bireyleri eleştirel düşünmeye yöneltme potansiyeli dikkati çekmektedir. İncelenen fıkralarda Bektaşî'nin eleştirel düşünen bireyin özelliklerinden olan karşıt fikre saygılı ve ilgili olma, yargılarını nesnel delillere dayandırma, zorluklarla mücadele etme, olayları çok boyutlu olarak değerlendirme, eylemden önce düşünerek karar verme, kendi sınırlarını tanıma, bilmediğini kabul etme ve aşırı görüşlerden kaçınma gibi özelliklere sahip olduğu, bunun yanında bu fıkraların tutarlılık, dürüstlük, öz denetim, açık fikirlilik ve merak gibi değerleri de mesaj olarak okuyucusuna, dinleyicisine verdiği görülmektedir. Bu fıkralar ayrıca kişilere inanç ve fikirlerini özgürce savunmalarına, kendilerine yapılan eleştiriyi engelleme ya da görmezden gelme tutumu yerine onu saygı ve anlayışla karşılama olgunluğuna da işaret etmekte, kendi algıladığımız gerçeklikler içerisinde doğru kabul ettiğimiz temel önermelerin yanlış olabileceği ihtimalini de göstermektedir. Böylece Bektaşî fıkralarının eleştirel yönüyle eğitici bir işleve sahip olduğu ve bu fıkralardan eleştirel okuma, dinleme ve konuşma gibi başlıklarda bir araç olarak faydalanılabileceği görülmektedir. Çalışmamızın sonucuyla Baki ve Karakuş'un (2014) fıkranın eğitici, öğretici ve düşündürücü özellikleriyle ders kitaplarında mutlaka yer verilmesi gereken bir tür olduğu şeklinde elde ettikleri sonuç; Duman'ın (2019) içinde dürüstlük, öz denetim ve sabır gibi pek çok değeri barındıran Bektaşî fıkralarının eğitici yönünün ağır bastığı şeklinde elde ettiği sonuç; Güven'in (2014) Bektaşî tipinin olaylara herkesten farklı yönlerden bakma ve onları farklı yönlerden değerlendirme, hiç kimsenin görmediklerini görme, düşünmediklerini düşünme gibi özellikleri taşıdığı ve Bektaşî fıkralarının yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme bakımından zengin metinler olduğu şeklindeki sonucu ve Sevim'in (2014) Bektaşî edebiyatında Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki temaların her birine örnek olabilecek manzum ya da mensur eserler bulunduğu, Türkçe ders kitaplarına metin seçimi noktasında Bektaşî edebiyatının oldukça zengin bir kaynak olabileceği şeklinde elde ettiği sonucun birbirini destekler ve benzer nitelikte olduğu görülmektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programında mizahi fıkra türünün 1. sınıftan 8. sınıfa kadar her sınıf seviyesinde kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda Bektaşî fıkralarının öğrencilerin anlama ve algılama düzeyleri açısından özellikle ortaokul seviyesinde her sınıf düzeyinde dillerinin sadeleştirilerek ders kitaplarında yer alması, öğretmenlerin de Bektaşî fıkraları üzerinden düşünme ve sorgulama merkezli tartışma ortamları oluşturmaları önerilmektedir. Fıkra metinlerinin okunduktan sonra fıkradaki tez ve karşı tez üzerine öğrencilerin tartışmasının, münazara yapmasının,

fıkralarda var olan eleştirel düşünme unsurlarının içselleştirilmesine de yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ders öğretmeninin öğrencilere “Bektaşî'nin yerinde siz olsaydınız, nasıl bir cevap verirdiniz?”, “Bektaşî'nin düşüncesi ile karşı düşüncenin arasındaki farkı açıklar mısınız?”, “Bektaşî'nin niçin böyle düşündüğünü açıklayınız.”, “Bektaşî'nin cevabı yerine yeni bir cevap verebilir misiniz?”, “Bektaşî'nin bu cevabının önceki bildiklerinizle nasıl bir ilişkisi vardır?”, “Bektaşî'nin yaşanan soruna uygun çözümü bulduğunu düşünüyormusunuz?”, “Bektaşî'nin bu davranışının nedeni sizce ne olabilir?” şeklindeki soru ve yönlendirmeleri öğrencilerin eleştirel düşünme alışkanlığına katkı sağlayabilir. Öğretmenin zaman zaman, okuttuğu ya da anlattığı fıkrayı yarım bırakarak Bektaşî'nin nasıl bir cevap ya da davranış şekliyle karşılık verdiğini buldurmaya çalışması da öğrencilerde eleştirel düşünmenin yerleşmesi açısından bir zihin jimnastiği olabilir. Bunun yanında fıkrâ metinlerinin yaratıcı drama yöntemiyle canlandırılması doğaçlama kanalından öğrencilerin özgür düşünce ve fikirlerinin gelişmesine yardımcı olabilir. Öğretmenlerin ayrıca karikatürize edilmiş ya da resimlenmiş Bektaşî fıkralarını öğrencilerine yorumlatması da öğrencilerin düşünce güçlerini harekete geçirecek bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu önerilere ek olarak Bektaşî fıkralarının öğrencilerin üst bilişsel düşünme becerilerine etkisini belirlemek amacıyla eylem araştırması yapılması bu fıkralarla düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi daha görünür kılacaktır.

Extended Summary

With the rapid changes in many areas of social life in recent years, it has also made it necessary to raise the human type suitable for these changes. It is clear that information storage, as in the past, has no place in today's understanding of education. Because individuals who are brought up with the understanding of education based on rote both fall behind the times because they cannot keep up with the new conditions, and their contribution to social development and progress is not sufficient and at the desired level because they cannot reveal their existing potentials. In this context, in this study, in order to train the type of student expected from our education system, answers were sought to the questions of whether the jokes told depending on the Bektashi type have an effect on critical thinking skills and whether these anecdotes can be used in teaching students critical thinking skills.

In this study, in which document analysis, one of the qualitative research methods, was used, *Bektashi Jokes*, *Bektashi Jokes in Turkish Literature*, *Bektashism in All Its Aspects and Alevism VI. C.*, *Humor in Alevi-Bektashis*, *Unpublished Bektashi Jokes and wisdom in Bektashi Jokes* and Bektashi jokes on various internet sites were analyzed and these jokes were read according to the characteristics of critical thinking individuals in Vincent Ryan Ruggiero's work titled *A Guide for Critical Thinking*.

In the jokes discussed, it is seen that Bektashi is interested in other people's ideas, is willing to read and

listen to them carefully, no matter what the opposite opinion is, so he does not show an approach of accepting or rejecting them in advance. Bektashis try to think logically and criticize inconsistent thoughts rather than denying them. It is seen that Bektashi, who did not reject the counter-thesis in advance, listened to the counter-thesis calmly and interestedly, and identified and revealed the issues that form the basis of his thesis through critical thinking. In the anecdotes, it is seen that Bektashi criticizes the use of unscientific, biased and emotional interpretations in explaining situations or events without evidence. Again in these anecdotes, Bektashi tries to cope with these problems rather than escaping, by displaying the characteristics of individuals who can think critically, and also passes these problems through a careful and comprehensive evaluation process. They can evaluate events multidimensionally and make different judgments about their results. Bektashi also draws attention to the ability to look at events with a critical eye and to think in reverse. In addition, instead of being controlled by his emotions, he reins and controls them and it is seen that he makes a habit of thinking before acting. Another remarkable point about Bektashi in these anecdotes is that he is honest with himself and admits that he does not know. Bektashi knows his own limits and is careful about his mistakes. It is seen that he is careful not to make mistakes by keeping himself under control with the self-control mechanism. He avoids extremist views, recognizing that they are rarely true. For this reason, he objects to the examples where extremism is dominant.

Critical thinking skill, which is the source of many skills such as logical and correct reasoning, problem solving, and questioning thinking, has an important place in education. At this point, while we encounter two opposing ideas in the jokes told depending on the Bektashi type, it is noteworthy that the Bektashi type is the representative of critical thinking and the potential of the Bektashi anecdotes to direct individuals to critical thinking. In the analyzed anecdotes, Bektashi's characteristics such as being respectful and interested in opposing ideas, basing their judgments on objective evidence, struggling with difficulties, evaluating events multidimensionally, making decisions by thinking before the action, recognizing their own limits, admitting that they do not know, and avoiding extreme views are the characteristics of the Bektashi critical thinking individual. In addition, it is seen that these anecdotes give values such as consistency, honesty, self-control, open-mindedness and curiosity as a message to their readers and listeners. These anecdotes also point to the maturity of defending people's beliefs and ideas freely, of accepting criticism with respect and understanding instead of preventing or ignoring criticism, and also shows the possibility that basic propositions that we accept as true within the realities we perceive may be wrong. Thus, it is seen that Bektashi anecdotes have an educational function with their critical aspect and that these anecdotes can be used as a tool in topics such as critical reading, listening and speaking.

Kaynaklar

- Alkaya, F. (2006). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkileri* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Arıcı, A. F. (2018). Eğitsel Yönleriyle Nasrettin Hoca Fıkraları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20/3, 602-621.
- Atalay, Z. Ö. (2014). *Farklılaştırılmış Sosyal Bilgiler Öğretiminin Üstün Zekalı Öğrencilerin Akademik Başarı, Tutum, Eleştirel Düşünme ve Yaratıcılıklarına Etkisi* [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bacanlı, H. (2012). Dört Katlı Düşünme Modeli. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, Nisan, 29-36.
- Baki, Y.; Karakuş, N. (2014). Fıkra Türünün Eğitimdeki Yeri ve Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılabilirliği. *Tarih Okulu Dergisi*, 7/17, 785-812.
- Balci, A. T.; Kocabaş, A. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılım Düzeyleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16/1, 53-68.
- Batur, Z.; Sir, A. N.; Bek, H. (2012). Nasrettin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim. *Turkish Studies*, 7/3, 583-596.
- Dedebaba, B. N. (2003). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik* (VI. C.). Ankara: Ardıç Yayınları.
- Dellal, N. A.; Yurtseven, C. (2017). Till Eulenspiegel ve Nasrettin Hoca Hikâyelerinde Eleştirel İşlev ve Toplumu Aydınlatma Olgusu. *Demokratik Değerler Eğitimi* (Edt. Nevide Akpınar Dellal ve Mustafa Volkan Coşkun). Lambert Academic Publishing, 293-312.
- Duman, M. T. (2019). *Değerler Eğitimi ve Söz Varlığı Açısından Bektaşî Fıkraları* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B.; Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Divânü Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Görkem, B. (2017). Fıkra Türüne Ait Folklor Ürünlerinin Yeniden Üretimi Bağlamında Nasreddin Hoca Fıkralarında Karikatürleştirme. *Türk Kültürü*, 2, 73-90.
- Görkem, İ. (2006). Anadolu-Türk Ağıtlarının Mizahî Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 153-167.
- Güleryüz, H. (2003). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Gülüm, E. (2016). Karnavalesk Bir İmgelemin Taşıyıcısı Olarak Bektaşî Mizahı. *Millî Folklor*, 14/112, 130-141.
- Gümüüşoğlu, H. D.; Cilga, H. (2019). *Yayınlanmamış Bektaşî Fıkraları ve Bektaşî Fıkralarında İrfan*. İstanbul: Post Yayıncılık.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılığlar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 57-74.
- Güven, A. Z. (2014). Bektaşî Fıkralarında Yaratıcı Düşünme. *Turkish Studies*, 9/9, 557-569.
- Güzel, A.; Torun, A. (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadüz, A. (2010). Dil Becerileri ve Eleştirel Düşünme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, 5/3, 1566-1593.
- Kesik, F.; Bayram, A. (2015). Eğitim Sisteminin Eleştirel Pedagoji Perspektifinden Bir Değerlendirmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11/3, 900-921.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak* (K. Aysevener ve Ş. Soyer, Çev.). İstanbul: İris Mizah Kültürü.
- Özdemir, N. (2010). Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca. *Millî Folklor*, 87, 27-40.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özden, Y. (2005). *Eğitimde Yeni Değerler Eğitimde Dönüşüm*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özen, B. (2017). *Stratejik Düşünme, Eleştirel Düşünme ve Yaratıcı Düşünmenin Karar Verme Stillerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma* [Basılmamış Doktora Tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Parlette, N.; Rae, R. (1993). Thinking about Thinking (Thinking Styles of People). *Association Management*, 45/3, 361-370.
- Paul R.; Elder L. (2002). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional & Personal Life*. Prentice Hall.
- Ruggiero, V. R. (2020). *Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber* (Ç. Dedeoğlu, Çev.). İstanbul: Alfa Araştırma.
- Semerci, Ç. (2003). Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28/127, 64-70.
- Sevim, O. (2014). Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Temalar Bağlamında Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Bektaşî Edebiyatından Yararlanma Yolları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 140-166.
- Şahin, H. İ. (2018). Türkmenistan'da Nasreddin Hoca Fıkraları ve Sosyal Eleştiri. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 10/40, 186-191.
- Şahin, S. A.; Tunca, N. (2015). Felsefe ve Eleştirel Düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/2, 192-206.
- Şakir, Z. (1943). *Bektaşî Fıkraları*. İstanbul: Tasvir Neşriyat.
- Şenocak, E.; Alsaç, F. (2020). İncili Çavuş Fıkralarında Kış/Taşlama Mitleri. *Millî Folklor*, 16/127, 131-142.
- Temizkan, M. (2011). Türkçe Öğretiminde Yaratıcı Düşünmeyi Geliştirme Bakımından Nasreddin Hoca Fıkraları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/16, 195-223.
- Tural, S. (1993). *Edebiyat Bilimine Katkılar*. Ankara: Ecdâd Yayım-Pazarlama.
- Ulutaş, M.; Kara, M. (2017). Türkçe Ders Kitaplarında Nasrettin Hoca ve Fıkraları. *ZfWT*, 9/3, 63-87.
- Yalçinkaya, E. (2015). Bektaşî Fıkralarının Eğitici Yönü ve Değerler Eğitimi Açısından Önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74, 101-118.
- Yazıcı, H. (2013). Bektaşî Fıkralarının Mizah Anlayışı ve İşlevi Bağlamında Bireysel ve Toplumsal Ruh Sağlığı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 65, 281-298.
- Yeşil, R.; Şahan, E. (2015). Öğretmen Adaylarının Türk Eğitim Sisteminin En Önemli Sorun, Neden ve Çözüm Yollarına İlişkin Algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16/3, 123-143.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zelyut, R. (2016). *Alevi-Bektaşilerde Mizah*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- https://www.hacibektas.com/index.php?id=bektasi_fikralari
Erişim tarihi 17.11.2021.